

Unapređenje međuetničke integracije u regionu i Srbiji u kontekstu interkulturalnog obrazovanja

Uvod

Savet za inkluzivno upravljanje (CIG) organizovao je 4. oktobra 2016. godine u Novom Pazaru novu sesiju Regionalnog foruma. Sednici su prisustvovali članovi Forumu iz 6 opština¹.

Ovaj skup predstavlja drugi tematski skup posvećen pitanjima međuetničke integracije, a u kontekstu pitanja vezanih za sadržaj Poglavlja 23 u pristupnim pregovorima Srbije za učlanjanje u Evropsku uniju. U kontekstu zaključaka Regionalnog foruma održanog 1. marta 2016. u Beogradu, Forum je nastavio diskusiju oko pitanja vezanih za međuetničku integraciju, i time pomogne debatu oko ovih pitanja u regionu. Fokus je ovom prilikom usmeren na pitanja vezana za interkulturalno obrazovanje, pristupa u obrazovanju koji ima bolje rezultate od postojećih metoda u postizanju dublje međuetničke integracije.

Okrugli sto je deo inicijative koju je podržala Fondacija za otvoreno društvo.

Ovaj izveštaj nudi kratak pregled diskusija koje su vođene za okruglim stolom. Da bi se podstakao otvoreni razgovor, diskusija je održana pod Chatham House pravilom, te navodi izlaganja nisu pripisani određenim govornicima. Saradnik CIG-a u Srbiji, Igor Novaković, pripremio ovaj izveštaj, i CIG snosi odgovornost za njegov sadržaj.

Interkulturalno obrazovanje kao jedan od modela i njegov značaj za međuetničku integraciju

Tijani Jokić istraživačici iz Centra za obrazovne politike (COP) upoznala je prisutne sa konceptom interkulturalnog obrazovanja.

Gospođa Jokić je navela da je interkulturalno obrazovanje nov koncept koji dolazi iz pojedinih država članica Evropske unije, i kao takav predstavlja zaokret kada je reč o obrazovanju u multietničkim društvima. U zemljama kao što su Švedska, Finska i

¹Opštine Nova Varoš, Novi Pazar, Priboj, Prijepolje, Sjenica i Tutin.

Austrija, koje su i prihvatile najveći broj migranata sa Bliskog istoka izražena je potreba za novim modelima obrazovanja, gde bi naglasak bio stavljen na kulturno prožimanje i poslednično veću integraciju manjinskih zajednica nego što je to slučaj kod multikulturalnog pristupa. Za razliku od multikulturalnog obrazovanja koje daje prava pripadnicima manjinskih zajednica, ali ne uključuje proaktivni pristup i prema većinskoj zajednici, interkulturalno obrazovanje postavlja niz zahteva pred pripadnike svih kultura, te kao takav predstavlja veoma dobar odgovor na raznolikost učenika. Jokićeva je naglasila da, u kontekstu rastuće raznovrsnosti kultura u Evropi, multikulturalno obrazovanje više nije dovoljno, pošto je obrazovni proces upravo ključan za formiranje mladih ljudi. Interkulturalno obrazovanje nudi novi koncept koji obuhvata celokupnu učeničku zajednicu, i u kome i pripadnici većinske zajednice uče o manjinskim kulturama. Drugim rečima, umesto da naglasak bude na odvajanje učenika u obrazovnom procesu u cilju ostvarivanja prava na obrazovanje na maternjem jeziku i u vezi sa sadržajima vezanim za njihovu specifičnu kulturu, fokus se upravo stavlja na interakciju i međuzavisnost između kultura, pošto je znanje socijalna kategorija. Takođe, fokus je usmeren i na omogućavanje učenicima da budu odgovorni akteri u društvu.

Kako je gospođa Jokić istakla, implementacijom interkulturalnog pristupa, multikulturalno obrazovanje kao način promocije identiteta nacionalnih manjina gubi na značaju, pošto ono kao takvo nije dovoljno.

Već na samom početku debata, uvodničarima je upućeno nekoliko ključnih pitanja:

1. Da li postoje rezultati interkulturalnog obrazovanja u drugim zemljama?
2. Šta interkulturalno obrazovanje znači u kontekstu stečenih prava nacionalnih manjina?
3. I na koji način ova vrsta obrazovanja može da se praktično organizuje?

Što se tiče trećeg pitanja, gospođa Jokić je odgovorila da prostor škole treba da odiše vrednostima prihvatanja i tolerancije. U odeljenju atmosfera treba da bude prijatna, a nastavnik bi trebao da zna i da ističe među učenicima vrednosti na kojima je obrazovni proces zasnovan. Predavanja treba da budu zasnovana na različitim izvorima saznanja i da se promoviše multiperspektivni pristup. Takođe, kroz obrazovni proces potrebno je da se omogući učenicima da se susreću jedni sa drugima, što može i da se dopuni kroz dodatne predmete poput građanskog obrazovanja, te tematskog planiranja nastave.

U vezi sa stečenim pravima nacionalnih manjina, interkulturalno obrazovanje upravo jača i promoviše prava nacionalnih manjina, kroz promovisanje već postojećih prava i kroz podsticanje pripadnika većinske zajednice da uđu u proces dublje interakcije sa manjinskim zajednicama.

I na posletku, što se tiče država gde se primenjuje interkulturalno obrazovanje, rezultati su vidljivi posebno u Nemačkoj (a pre svega u saveznoj državi Vestfaliji), kao i u Finskoj. I sem samog procesa obrazovanja, interkulturalnost se promoviše i kroz niz drugih sistemskih mera, poput socijalne politike.

U nastavku debate, jedan od članova Foruma iz Tutina naveo je u Srbiji ni na nivou uzorka nema primene ovog pristupa obrazovanju. On je razložio sledeće korake kako bi se ono implementiralo: potrebno je da se uvede na nivou države, potrebno je da se iskoristi postojeći neformalni deo u okviru obrazovnog procesa koji već postoji, potrebno je osposobljavanje profesora i potrebno je stvaranje odgovarajućih udžbenika. On je naglasio da je već kod uvođenja nastave na bosanskom jeziku bilo mnogo izazova. Nacionalni prosvetni savet, odnosno pojedini njegovi članovi su osporavali samo postojanje bosanskog jezika, te se učesnik zapitao da je interkulturalno obrazovanje moguće kada postoji problem priznavanja prava na različitost od strane pojedinih institucija i pojedinaca.

Jedan od učesnika iz zapadnog dela Regiona je rekao se zapitao da ako interkulturalno obrazovanje mnogo bogatije države još nisu uspele da implementiraju, kako će to da uspe Srbija. Čak ni postojeći zakoni se ne implementiraju pošto brojni izazovi koji se tiču manjina ostaju prisutni. „Ako imamo pitanje negacije jezika kod pojedinih manjina, kako možemo da očekujemo primenu interkulturalnog pristupa“ istakao je.

Aktivistkinja civilnog društva iz Novog Pazara je istakla da se Srbija ipak razlikuje od zapadnoevropskih društava, pošto u Srbiji manjine authotoni elementi društva i u skladu sa tim su jednako zainteresovane za uspeh države kao i većinski narod. U tom smislu, interkulturalno obrazovanje bi trebalo da bude i prirodno opredeljenje zemlje, i kako je naglasila, Srbija je ta koja u ovom pogledu treba da utiče na EU.

Stalna učesnica Foruma iz Novog Pazara je istakala da je suvereno pravo države da stvara uslove za interkulturalno obrazovanje ili pak da se opredeli za dalju implementaciju multikulturalizma. Međutim, ona je iznela stav da je Srbija izgubila šansu da stvori interkulturalno obrazovanje, pošto je manjinama ponudila da vode ono što bi trebala da bude državna politika. Ona je istakla da postoji tri segmenta na kojima obrazovanje treba da počiva, a to su politike, programi i prakse. Ova učesnica je kritikovala pristup u kome su sadržaji centralizovani i monolitni, te je apelovala da Srbija mora da formuliše novu politiku, koja bi sistemski ponudila novi pristup, jer se sada sve svodi na pojedinačne napore. Drugi učesnici su se nadovezali tvrdeći da centralizacija sistema bez uvida u prilike na lokalnu je problem, te nastavnici ne preduzimaju inicijative za promenom.

Aktivista civilnog društva iz Novog Pazara, naveo je nema uslova da se čeka da svi preduslovi budu ispunjeni. On je istakao da uvođenjem interkulturalnog obrazovanja svi mogu da doprinesu da centralne vlasti u Beogradu promene svoj način razmišljanja, a da poluga za ovu promenu upravo može da bude interkulturalno obrazovanje. Obrazovnom sistemu je potrebna korenita reforma. Ovo je podržala stalna članica Foruma iz Novog Pazara, koja je istakla da ne treba čekati na povoljne uslove, već odlučno treba krenuti u reformu.

Neki od učesnika su se založili za uvođenje interkulturalnog pristupa u obrazovanju, ali ne na uštrb stečenih prava. Neki su izrazili skepsu da je interkulturalno obrazovanje velika nepoznanica, i da je svima potrebno objašnjenje da li uvođenje ovog koncepta negira nastavu na manjinskim jezicima, i da li je uopšte moguće kombinovati oba pristupa. „Potrebno da se vidi kakvi bi to bili programski sadržaji, i da je prihvatljivo jedino u meri u kojoj bi se očuvala stečena prava.“

Učesnik iz Novog Pazara je istakao da interkulturalno obrazovanje svakako nije protiv manjinskih prava i postojećih modela obrazovanja, već je ono samo dodatak tome što već postoji.

Postavljeno je pitanje da li ovaj model obrazovanja utiče na većinski narod i koje su njihove obaveze. Gospođa Jokić je istakla da su dobiti za većinu čak i veće, i da bi oni time imaju priliku da više saznaju o svojim sugrađanima i samim tim se stvara osnova za istinski tolerantnije društvo. Ona je navela da u postojećem sistemu nema prilike za susret i suštinsku interakciju između učenika, i da interkulturalno obrazovanje stvara uslove za to. Jedna od učesnica je dodala da je promocija ovog pristupa u suštini put ka inkluzivnijem obrazovanju i da već sada može da se utiče na određene forme kroz samoorganizovanje nastavnika i roditelja.

Jedan od učesnika iz Tutina je naglasio da u Novoj Varoši, Priboju i Prijepolju se ni postojeći sistem ne ostvaruje, pošto nema niti jednog odeljenja na bosanskom jeziku, iako u svim opštinama postoje uslovi. Na njegovo izlaganje se nadovezao stalni član Foruma iz Novog Pazara koji je naglasio da postojeći sistem obrazovanja za bošnjačku nacionalnu manjinu predstavlja nešto što vodi ka segregaciji. On je naglasio da postojeći sistem predviđa da će se učenici Bošnjaci i Srbi po prvi put sresti na prvoj godini fakulteta, i rekao da bi se, da je ovaj pristup iko predložio tokom devedesetih, prvi bi se Bošnjaci pobunili pošto od njih stvara građane drugog reda. „Pod maskom multikulturalnosti, stvaraju se uslovi za segregaciju i stvaranje građana drugog reda od Bošnjaka.“ Učesnik se založio za mešovitu varijantu, kojom bi se sprečilo odvajanje učenika na osnovu maternjeg jezika..

Stalna učesnica Foruma je jasno da su posebne škole već same po sebi loša stvar, i da interkulturalno obrazovanje treba da bude prisutno u svim segmentima života, i na ulici i u školi, i na drugim mestima. Druga učesnica je istakla da je koncept interkulturalnog obrazovanja u stvari kompromis između dva ekstrema: negacije i segregacije.

Nekoliko učesnika je tvrdilo da je interkulturalno obrazovanje ključna alatka za održavanje zdravlja nacije, i da država mora da donese odluke koji principe funkcionisanja ovakvog vida obrazovanja jasno definišu. Istaknuto je da i u postojećem obrazovnom sistemu postoje razlike i da u pojedinim delovima države, poput Vojvodine, postoje načini i primeri na kojima bi trebalo zasnovati pristup.

Jedan od učesnika koji odnedavno prisustvuje sesijama Foruma je naglasio je da je interkulturalno obrazovanje civilizacijski model koji je nužnost, i da predstavlja unapređenje a ne negaciju multikulturalnosti. Istakao je da je ključ kompetentnost vaspitača, učitelja i profesora.

Interkulturalno obrazovanje u Srbiji i regionu

Sledeću sesiju je otvorila Đurđica Ergić, službenica u Ministarstvu prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije. Ona je započela konstatacijom da je škola je mesto gde mora da se sprečava segregacija i stvaraju momenti za dijalog između kultura, te je u tom smislu postojeći naučni program zastareo. U školi moraju da se stvore uslovi za poštovanje različitosti kroz različite aktivnosti koje podstiču toleranciju. Tačke gde postoje različitosti, upravo predstavlja osnovu za implementaciju interkulturalnog obrazovanja.

Stalni učesnik Foruma iz Novog Pazara je istakao da je postojeći model obrazovanja zasnovan na činjenici da se Srbija opredelila da kroz ratifikaciju Evropske povelje o regionalnim i jezicima nacionalnih manjina štiti i bosanski jezik. Potom je to opredeljenje implementirano u model gde roditelji se odlučuju oko jezika na kom će im se obrazovati deca. U tom smislu, za pripadnike zajednica nacionalnih manjina, predviđeno je i učenje srpskog jezika kao nematernjeg. Za pripadnike većinske zajednice, međutim, ne postoji nikakva obaveza za učenje manjinskog jezika. On je stoga naglasio da kao što manjine imaju obavezu učenja srpskog, isto tako bi se i za pripadnike većinskog naroda morala ubaciti obaveza učenja manjinskih jezika naročito u sredinama gde je većinski narod u manjini.

Nekoliko govornika je reklo da škola nije povratila svoju vaspitnu ulogu koju je izgubila tokom devedesetih godina, te da bi se implementacijom interkulturalnog modela upravo pomogla i ova promena

Jedna od redovnih učesnica sastanaka Foruma je navela da u našem multietničkom društvu vlada pogrešan koncept odnosno uverenje da je multietničko obrazovanje automatski i multikulturalno. Međutim, ona je naglasila da ne možemo automatski da izjednačimo ova dva pojma i da je u Srbiji na delu monokulturalni model obrazovanja, gde su „sadržaji određeni dekretom.“ Postojeća zakonodavna rešenja se ne bave prostorom koji omogućava školi da bude u prirodnoj komunikaciji sa svojom zajednicom. I stoga ne možemo, kada govorimo o potrebi reforme u vezi sa konceptom interkulturalnog obrazovanja, da usmerimo našu pažnju na „poslednju kariku u lancu“ odnosno učitelje, nastavnike i profesore, i da od njih očekujemo da budu nosioci ovog koncepta.

Stalni učesnik iz Tutina je naveo da je u debati koja se trenutno vodi u Regionu, aktuelna i tema oko pravljenja zajedničkih udžbenika. Zakon predviđa model dvojezične nastave, ali nigde ne postoje uputstva odnosno pravilnici za njenu primenu. On je naveo da je,

kako bi se odgovorilo na potrebe nastavnog programa, da je potrebno da se ostvari i decentralizacija sistema obrazovanja. Upravo, istakao je, Akcioni plan za poglavlje 23 je prilika za takav pristup. „Da li možemo da damo i predlog za drugi model obrazovanja i da li može Forum da bude instrument za dolaženje do takvog predloga? – upitalo je nekoliko učesnika. Stalna učesnica Foruma iz Novog Pazara je predložila da Forum zajednički utiče na Vladu kroz artikulaciju preciznih predloga. „To bi mogao da bude i doprinos Foruma.“

Đurđica Ergić je navela da je ono o čemu učesnici diskutuju samo vrh problema i da celokupan kvalitet nastave nije onaj koji roditelji očekuju, da fond časova svakako treba da bude veći i da postoji svakako kvaliteta udžbenika za izvođenje nastave kako na jezicima nacionalnih manjina, tako i na jeziku većinskog naroda. Naravni plan nije dobar zato što ne postoji uključivanje nacionalnih manjina u njega. U tom smislu, ona je i podržala neka od prethodnih izlaganja i istakla da je potrebno da se srpski kao nematernji, odnosno jezik društvene sredine vrati u plan i program. S druge strane, istakla je, nema dovoljno nastavnika niti onih koji su dovoljno dobro obrazovani za primenu ovih modela u ovom trenutku. Egrićeva je naglasila da svakako postoji veliki problem nepoznavanja srpskog jezika, što se primenom interkulturalnog pristupa rešava, te da u slučaju implementacije ovog pristupa učenici se ne bi suočavali sa problemom upisa na fakultete zbog nepoznavanja srpskog jezika, kao što je to slučaj danas. Ona je rekla da se u suštini trenutno suočavamo sa posledicama manjka interkulturalnosti, te da učenici odustaju od obrazovanja i da dolazi do migracija pri čemu ostajemo bez građana i građanki. „Interkulturalnim obrazovanjem doprinosi se suzbijanju diskriminacije.“

Jedan od stalnih učesnika je naglasio da ovaj predlog predstavlja šansu za aktivnu ulogu društva i za osposobljavanje stručnog kadra. Međutim, on se usprotivio bilo kakvom pristupu koji bi bio zasnovan na fakultativnoj nastavi. „Ako bi se ostavljalo pojedinim učiteljima i nastavnicima da kreiraju sadržaje, od interkulturalnosti nema ništa.“ Ovaj stav je podržala većina učesnika okruglog stola.

Već i sada postoje neke pretpostavke za interkulturalno obrazovanje pošto su nastavnici ti koji mogu da kreiraju deo sadržaja. Ali i sada se suočavamo sa ključnim problemom, a to je implementacija. Učesnik iz Novog Pazara se nadovezao i istakao da su bitne vrednosti i sadržaji, a ne pitanje na kom se jeziku nastava izvodi.

Stalna članica Foruma je istakla da u postojeći sadržaji srbocentrični i da mi u suštini imamo monokulturalni sistem na delu. Iako Ministarstvo prosvete misli, nagasila je, da postoji multikulturalni sistem, to nije tako u realnosti. Aktivista civilnog društva iz regiona je podvukao da je za bilo kakvu reformu ključno pitanje kadra, a da je u postojećoj situaciji sa zabranom zapošljavanja teško doći do primene. Takođe je istakao da bi bilo potrebno i da se situacija sagledava i sa nivoa različitih delova Srbije.

Učesnik iz Sjenice je rekao da je primarni cilj postizanje kvalitetnog obrazovanja i da je u obrazovnoj politici neminovno da dođe do izmene nastavnih planova i programa. On se

založio za postupni model i za dosledno ispunjavanje principa interkulturalnosti, koji važi na nivou države i važi za sve. Na pitanje da li se time prevazilazi i segregacija i getoizacija, ovaj učesnik je odgovorio da se interkulturalnošću sigurno omogućava integracija manjina.

Predstavnica ministarstva kao i nekoliko drugih članova Foruma je navelo da kao partnere u domenu manjinskog obrazovanja država sada priznaje samo nacionalne savete, i da je očigledna potreba da se proširi lepeza delovanja. Odnosno da i drugi članovi manjinskih zajednica budu predstavljeni u dijalogu sa državom.

Jedan od učesnika iz Tutina se osvrnuo i na praktičnu stranu i naveo da je trenutno 7% Bošnjaka u Priboju i 2% Srba u Tutinu. On je pozvao predstavnike dve opštine da zajednički organizuju radionicu oko izazova interkulturalnog obrazovanja.

Zaključci i preporuke

Učesnici su tokom rada na sednici Foruma došli do nekoliko zaključaka i preporuka. Oni su zasnovani na većinskom mišljenju iskazanom tokom sednice.

- Centralne vlasti treba da promene način svog razmišljanja u domenu obrazovanja i da imaju razumevanja za regionalne specifičnosti Poluga za ovu promenu upravo može da bude reforma i primena interkulturalnog obrazovanja.
- Način implementacije interkulturalnog obrazovanja predstavlja nepoznanicu i potrebno je dati jasne garancije da ovaj model neće uticati na stečena prava nacionalnih manjina. Drugim rečima, potrebno je potvrditi da interkulturalno obrazovanje nije protiv manjinskih prava i postojećih modela obrazovanja, već upravo pozitivna nadogradnja postojećeg.
- Jedan od ključnih elemenata je omogućavanje i implementacija učenja nematernjeg jezika, odnosno većinskog jezika za manjine, i jezika sredine za pripadnike većinske zajednice.
- Nastavni sadržaji bi trebali da pokažu određenu fleksibilnost i uvažavaju potrebe lokalnih sredina umesto postojeće monolitnosti. Fleksibilnost mora da bude karakteristika pristupa centralnih vlasti od Beogradu.
- Reforma ne može biti zasnovana na fakultativnosti i voluntarnom pristupu učitelja, nastavnika i profesora, i ne može biti implementirana bez odlučne volje centralnih vlasti u Beogradu.
- Sledeće sesije Regionalnog foruma treba iskoristiti kako bi se formulisao predlog sa kojim bi se zagovarala primena interkulturalnog obrazovanja, i kojim bi se odgovorilo na prethodno postavljena pitanja.

Učesnici

Sead Biberović, koordinator, Urban-In, Novi Pazar
Zora Čelović, direktor, NVO Ženska inicijativa, Priboj
Aida Ćorović, građanska aktivistkinja, Novi Pazar
Ulfeta Demčović, članica Gradskog veća Novog Pazara zadužena za obrazovanje,
Sandžačka demokratska partija
Branislav Dilparić, Socijalistička partija Srbije, Nova Varoš
Esad Džudžo, potpredsednik Bošnjačkog nacionalnog saveta, Stranka demokratske
akcije Sandžaka
Alex Roinishvili Grigorev, predsednik, Savet za inkluzivno upravljanje
Durdica Ergić, Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije
Muhedin Fijuljanin, potpredsednik Bošnjačkog nacionalnog saveta, Stranka
demokratske akcije Sandžaka
Hajrudin Hajrović, direktor Centra za stručno usavršavanje Novi Pazar
Tijana Jokić, istraživačica, Centar za obrazovne politike (COP)
Mirsad Jusufović, član gradskog veća grada Novog Pazara, Sandžačka demokratska
partija
Fahrudin Kladinčanin, Forum 10, Novi Pazar
Šemsudin Kučević, predsednik Opštine Tutin, Stranka demokratske akcije Sandžaka
Meho Mahmutović, bivši gradonačelnik Novog Pazara, Sandžačka demokratska partija
Igor Novaković, saradnik u Srbiji, Savet za inkluzivno upravljanje
Tatjana Stojić, programski koordinator, Fondacija za otvoreno društvo
Faruk Suljević, pomoćnik gradonačelnika grada Novog Pazara, Sandžačka demokratska
partija
Aleksandra Šanjević, programski koordinator, Fondacija za otvoreno društvo
Zibija Šarenkapić, direktor, NVO Kulturni centar DamaD, Novi Pazar
Ahmedin Škrijelj, savetnik poslaničkog kluba SDA u Skupštini Srbije i sekretar
Bošnjačkog nacionalnog saveta
Lazar Rvović, predsednik Opštine Priboj, Stranka demokratske akcije Sandžaka
Samir Tandir, potpredsednik Bošnjačke demokratske zajednice Sandžaka
Teo Taraniš, Forum 10, Novi Pazar
Almir Vučelj, saradnik na projektima, OEBS, Novi Pazar